

УДК 248.14 (477)

Чайка Т.О.

КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКИЙ ПАТЕРИК: У ДУСІ ЛЮБОВІ

На ліствиці християнських чеснот найвищий ступінь посідає любов. У статті обстоюється думка про те, що з-поміж пам'яток киеворуської агіографії етос любові найбільш виразно засвідчує Києво-Печерський патерик. Розглядаються і осмислюються відповідні епізоди Патерика.

Відомо, що на ліствиці християнських чеснот найвищий ступінь посідає любов. З-поміж пам'яток киеворуської агіографії етос любові, на мою думку, найбільш рельєфно засвідчує Києво-Печерський патерик. Одразу зазначу: осмислення Патерика під таким кутом зору не є традиційним. В історії літератури й історії Церкви патерика взагалі, зокрема й Києво-Печерський, відносять звичайно до аскетичного напрямку агіографії, в контексті якого канонічно визначаються їх формальні особливості і, можна припустити, також їх категоріальний лад. Безперечно, і в цьому розумінні Києво-Печерський патерик постає кульмінацією агіографічного жанру на Русі домонгольського періоду, і все ж самою лише репрезентацією аскетичної свідомості і цінностей секрет багатовікової привабливості цієї пам'ятки, а протягом останніх століть і незмінного дослідницького інтересу до неї пояснити вкрай складно – тим більш, якщо вбачати в ній, слідом за М.Грушевським, такий собі “доморідний відгомін пізньовізантійської монахоманії” [1]. І вже зовсім незбагненим видається те, чому в такому разі, за словами того ж дослідника, “ні один інший твір не зостався в такій постійній пам'яті, уживанні і лектурі не тільки чернечій, а й світській, як “Печерський Патерик”... [2].

Розв'язання цього парадоксу сприйняття передбачає, на мою думку, перегляд смислоутворюючих засад та категоріальних домінант, що належить вже до царини власне філософського прочитання даної пам'ятки. Відшукуючи такі домінанти, звернімо увагу на те, що герой Києво-Печерського патерика є, по суті, героєм колективним; в

остаточному підсумку ним постає весь монастир Печерський як своєрідна соборна єдність виниклого на Русі чернецтва. До ціннісного устрою святого життя завдяки цьому органічно вписується висока духовність братства. Петро Іванов про це каже так: “Самотній святий – мученик. Святий серед святих є по-справжньому щасливим” [3]. Передусім відчуття цього живого братства репрезентують послання Симона до Полікарпа, що, як відомо, являють собою “центр кристалізації” усього масиву патерикових текстів: у цих перейнятих ностальгією сказаннях про життя і подвиги перших печерських святих немовби постає золотий вік монастиря, увиразнюється ідеал сукупного чернечого служіння, що, за задумом Полікарпа, має вчити, напучувати і надихати сучасних йому подвижників.

Гадаю, існують підстави твердити, що засадою, котра уможливила саме таке сприйняття Печерської чернечої общини, і є етос любові, осмисленої як онтологічна і моральна домінанта життєбудівництва, служіння й духовного зростання киево-печерських святих.

При уважному вчитуванні в Патерик названа домінанта виявляється в цілісності семантичного поля твору, в його загальному моральному колориті – особливо в тих хронологічно більш ранніх частинах тексту, що пов'язані з особою Нестора як автора. Так, агапічна тональність пронизує все життя св. Феодосія Печерського – від моменту приходу Феодосія до Антонія в монастир аж до його передсмертного звернення до братії: “Чада моя любимая и братиа! Се бо и уробою вся вы цѣлюю, яко отхожю къ владыцѣ, господу нашему Исус Христу... Богъ же... васъ

благослови... и неподвижиму и твърду яже къ тому въру вашу да съблюдетъ, въ единомии и въ единой любви, до послѣдняго издыхания въкупѣ суще” [4].

Духом християнської любові сповнені й інші епізоди Патерика, що являють чудові взірці милосердя й смиренного душевного тепла. Показовим щодо цього є оповідання про св. Григорія Чудотворця і його заступництво за злодіїв, які хотіли його обікрасти (слово 28), та ін. У деяких місцях особливо підкреслюється вибачливість святих щодо людських слабкостей, здатність прощати – і, відповідно, засуджуються суворість серця, гнів, немилосердя – див., зокрема, історію про Тита-попа і Євагрія-диякона (слово 23) та ін.

Втім, скільки б не продовжувати перелік подібних епізодів, ми не зможемо уповні осягнути значення й дієвість етосу любові у Києво-Печерському патерику. “Довести” присутність любові, верифікувати її за тими чи тими фактичними даними взагалі неможливо, тим більше якщо йдеться про любов як атрибут святості. Як слушно зазначає П.Іванов, “наскільки в людських спогадах яскраво закарбовуються чудеса, настільки безсилою є пам’ять про любов”. Саме “милосердя є лише плід любові, а не любов, – любов бо є світло серця... Ось чому про життя святих по-справжньому ми нічого не знаємо, бо життя їхнє є тільки любов, все ж інше не суттєве для святості” [5]. Тож і для Києво-Печерського патерика вплив домінанти любові є істотним не тільки, а, можливо, й не стільки в своєму емпіричному прояві, скільки в тому розумінні, що сама ця домінанта, будучи, сказати б, трансцендентально завбачуваною, виповнює внутрішнім смислом найбільш присутні виміри служіння київських святих, від незмінної молитовної усамітненості Антонія до діяльного, зверненого у світ подвижництва Феодосія Печерського, Агапіта – “безмѣздного врача” (слово 27), Прохора Лобідника, котрий рятував людей від голоду хлібцями з лободи (слово 31) та ін. В атмосфері, не одухотвореній любов’ю, все це просто не створювало б жодної

загальної картини, розсипалося б сумішшю чудернацьких випадків, закритих для духовного осмислення, хоч інколи й вражаючих уяву читача.

Вплив етосу любові виразно простежується і в тій історичній перспективі, в якій усвідомлюють себе як автори, так і герої Патерика, в їх незмінному тяжінні до того ідеалу одухотвореної любові й соборності, котрий вбачався у первісному апостольському періоді буття християнської церкви. “А люди, що ввірували, мали серце одне й одну душу... і благодать велика на всіх них була!” (Дії 4, 32-33), – як і справді близькі цьому духові новонародженої церковності уявлення Нестора, Симона ба навіть і Полікарпа про релігійно-моральну сутність Києво-Печерської святої общини! Для підтвердження цієї думки достатньо, на мій погляд, навести хоча б таку характеристику Печерського чернецтва, що є своєрідним камертоном у Патерику до поданих далі житій (слово 12): “Бѣ въ истинну предивно чудо видѣти, братіе, съвъкупи бо Господь такы черноризци въ обители матере своея. ...И вси в любви пребывающе, меньшии покоряюцеся старѣйшим, не смѣюще пред ними глаголати, но все съ покореніем и послушаніем великым, такоже и старѣйшии імѣаху любовь к меньшим, наказующе их и утѣшающе, яко чада своя възлюбленаа. И аще который братъ впаде в нѣкое сѣгрѣшеніе, и утѣшаху его и того единого епитемію раздѣляху любо тріе или четьре, за великую любовь. Такова бяшетъ божественнаа любовь в тѣп святѣи братіи, въздръжаніе же и смирѣніе” [6].

Виражена більш або менш явно та навіть просто завбачувана домінанта любові зберігає своє прообразне значення для Києво-Печерського патерика в усіх його частинах і аспектах. Постійна присутність у внутрішньому світі Патерика цієї основоположної цінності християнства багато в чому визначає як духовну специфіку даного твору, так і істотні особливості давньокиївської моральної культури загалом.

1. Грушевський М.С. Історія української літератури: В 6 т.; 9 кн. – К.: Либідь, 1993. – Т. 3. – С. 106.

2. Там само. – С. 104.

3. *Иванов П.* Тайна святых. Введение в Апокалипсис. - М.: Паломник, 1993. - С. 372.

4. Житие Феодосия Печерского // Памятники литературы Древней Руси: XI - начало XII века. - М.: Худож. лит., 1978. - С. 388.

5. *Иванов П.* Тайна святых. Введение в Апокалипсис. - С. 380.

6. Киево-Печерський патерик: Репринтне видання.- К.: Час, 1991. - С. 94-95.

Tetyana Chayka

THE KYIV-PECHERSK PATERIKON: IN THE SPIRIT OF LOVE

Love occupies the highest stage in the hierarchy of Christian virtues. As the article asserts the Kyiv-Pechersk Paterikon gives the most significant realisation of the ethos of love amongst all the memorials of the Old Kyivan hagiography. The corresponding episodes of the Paterikon are analysed.